

*Joanna Rykowska
Janina Sawicka
Paulina Stolarczyk
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie*

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich z perspektywy gender

ENTREPRENEURSHIP AT RURAL AREAS - GENDER PERSPECTIVE

Przedmiotem artykułu jest zagadnienie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oceniane z perspektywy gender. Przedstawiono specyfikę przedsiębiorczości kobiet na tle sektora MŚP w Polsce, omówiono szanse i bariery jej rozwoju. Do porównań wykorzystano wstępne wyniki badań własnych przeprowadzonych na obszarach wiejskich Mazowsza na zbiorowości 1000 gospodarstw domowych. Obliczono wskaźnik przedsiębiorczości, przedstawiono bariery i szanse jej rozwoju, źródła finansowania oraz kierunki i oczekiwane przez respondentów formy jej zewnętrznego wsparcia. Wyniki badań przedstawiono w skali pięciu podregionów Mazowsza oraz w dwu grupach gmin: słabiej i lepiej gospodarczo rozwiniętych.
Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, gender, szanse i bariery rozwoju, obszary wiejskie, Mazowsze.

Pojęcie przedsiębiorczości

Przedsiębiorczość „jest to proces gospodarczy polegający na tworzeniu nowych, najczęściej małych i średnich przedsiębiorstw, ale również jest to cecha osobowości, charakteryzująca postawy i zachowania ludzkie, związana ze zdolnością oraz chęcią ponoszenia ryzyka, skłonnością do zachowań innowacyjnych, jak również podejmowania działań w celu wykorzystania nadarzających się szans i okazji”¹. Przedsiębiorcy tworzą nowe organizacje poprzez dynamiczny proces, który obejmuje takie działania jak dostęp do sprzętu, stworzenie nowych procesów produkcyjnych i zatrudnienie pracowników².

Sektor Małych i Średnich Przedsiębiorstw (MŚP) określany jest motorem napędowym polskiej gospodarki³. Sektor ten tworzy prawie połowę PKB, z tego najmniejsze mikro firmy ponad 30%. Daje on zatrudnienie dwóm trzecim ogółu pracujących. Przedsiębiorcy cechują się dużą elastycznością, mobilnością, możliwością szybkich reakcji i dostosowania się do zmian. W Polsce, przeciwieństwie do firm w krajach zachodnich, działają głównie na rynku lokalnym, zbyt mało inwestują w innowacyjność, a środki własne to dominujące źródło finansowania. Struktura branżowa

---

¹ J. Sawicka.: Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy. Wieś Jutra, Warszawa 2008

² Publications Office of the European Union.: Entrepreneurship determinants: culture and capabilities, Luxemburg 2012

³ Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce.: Wyd. PARP, Warszawa 2011

sektora powoli się zmienia ale nie jest jeszcze podobna do struktury w krajach rozwiniętych. Niższy jest u nas udział usług w wartości produkcji dodanej brutto, wyższy natomiast handlu oraz przemysłu. W przedsiębiorstwach małych dominuje handel i usługi zaś w dużych przemysł. Przedsiębiorstwa z branży usługowej zajmują się: działalnością profesjonalną, naukową i techniczną, hotelarstwem i gastronomią, ochroną zdrowia i opieką społeczną. Trendy średnioterminowe pokazują, że struktura firm pod względem wielkości w Polsce powoli upodabnia się do tej w UE, chociaż najmniej widoczne są zmiany w obszarze przechodzenia firm mikro do grupy małych. Większość, bo ponad 90% właścicieli firm to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, w tym na zasadzie samozatrudnienia. Największa mobilność tj. dynamika tworzenia nowych firm i zamykania już istniejących, występuje w branży handlu i budownictwa. Dwie na pięć nowotworzonych firm powstaje w miastach, po jednej na obszarach wiejskich i miejsko-wiejskich. Poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą firm na tys. mieszkańców jest zbliżony do średniej unijnej.

Przedsiębiorczość to także cecha osobowości. Badania potwierdzają, iż celem działalności przedsiębiorców jest na ogół maksymalizacja zysku. W działalności kierują się takimi motywami jak: samorealizacja, pragnienie niezależności i urzeczywistnienie wizji oraz marzeń. Osoba przedsiębiorcza posiada zdolność dostrzegania i wykorzystywania sprzyjających i atrakcyjnych okazji do dalszego rozwoju, jest elastyczna, kreatywna, dostosowuje się do zachodzących procesów gospodarczych oraz zmieniającego się popytu na rynku. Przedsiębiorca patrzy w przyszłość, uczy się na własnych błędach a porażek nie utożsamia ze sobą. Traktuje je jako jedno z doświadczeń i wyciąga wnioski na przyszłość⁴.

Na mocy rozporządzenia Komisji Europejskiej z dn. 1 stycznia 2005 roku ujednotoczono kryteria definiujące małe i średnie przedsiębiorstwo na obszarze UE (tab.1).

Tabela 1. Kryteria klasyfikacji przedsiębiorstw według ich wielkości
Table 1 The criteria for classifying companies according to their size

Przedsiębiorstwa	Liczba zatrudnionych pracowników	Obrót roczny (mln euro)	Roczna suma bilansowa (mln euro)
Mikro	1 do 9	Poniżej 2	Poniżej 2
Małe	10 do 49	Poniżej 10	Poniżej 10
Średnie	50 do 249	Poniżej 50	Poniżej 43
Duże	250 i więcej	Powyżej 50	Powyżej 43

Źródło: Ustawa o swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej Dz. U. z 2010 nr 220 poz. 1447 [w]http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-2-lipca-2004-r-o-swobodzie-dzialalnosci-gospodarczej/rozdzial-7_mikroprzedsiębiorcy-mali-i-sredni-przedsiębiorcy/?on=21.01.2013&exact=yes

⁴ J. Bednarz, E. Gostomski.: Finansowanie działalności gospodarczej. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008

Jednolita definicja MSP obowiązująca we wszystkich krajach UE umożliwia uporządkowanie populacji firm wg podobnych kategorii głównie dla celów polityki wspierania rozwoju sektora ze środków publicznych, w tym ustalenia zasad udzielania pomocy. Małe, mikro i średnie przedsiębiorstwa ze względu na skalę produkcji i usług mają słabszą pozycję konkurencyjną w porównaniu z dużymi i nie powinny być pozbawione pomocy państwa, której to udzielanie jest zabronione w przypadku dużych przedsiębiorstw. Definicja określa i ujednocila sposoby obliczania rocznego obrotu firmy, bilansu rocznego, stanu zatrudnienia. W klasyfikacji firm wg przyjętej skali przy określaniu wielkości firmy jako: mikro, małej bądź średniej bierze się pod uwagę liczbę wszystkich zatrudnionych na pełnym etacie, w niepełnym wymiarze godzin, sezonowo, oraz roczny obrót handlowy i całkowity bilans roczny. Do osób zatrudnionych zalicza się: pracowników, właścicieli-kierowników, wspólników w przedsiębiorstwie, którzy regularnie uczestniczą w zysku firmy. Roczny obrót stanowi dochód jaki firma uzyskuje ze sprzedaży produktów i świadczenia usług. Obrót liczony jest bez podatku od wartości dodanej oraz innych podatków pośrednich (por. tab.1).

Pod względem formy prawnej wyróżnia się: przedsiębiorstwa jednoosobowe; spółki osobowe (jawne, partnerskie, komandytowe, komandytowo-akcyjne); spółki kapitałowe (z ograniczoną odpowiedzialnością, akcyjne); spółdzielnie; przedsiębiorstwa państwowe.

W Polsce najczęściej jest przedsiębiorstw jednoosobowych gdzie osoba fizyczna jest kierownikiem i właścicielem przedsiębiorstwa, odpowiada wobec wierzycieli zarówno majątkiem firmy jak i majątkiem prywatnym. Ta forma działalności gospodarczej wykazuje takie zalety jak: łatwość założenia jak i zamknięcia firmy, związane z tym niskie koszty, bezpośrednia możliwość czerpania zysków. Wady to: nieograniczona samodzielność i związane z tym wysokie ryzyko, odpowiedzialność za wszelkie zobowiązania firmy i ograniczona zdolność do rozwoju na skutek niewystarczającego kapitału. W praktyce rzadziej występują spółki osobowe i kapitałowe. Spółka osobowa wyróżnia się zespołową, osobistą pracą wspólników, przy czym w spółce cywilnej i jawnej każdy wspólnik odpowiada za zobowiązania firmy całym swoim majątkiem. Zaś w spółce kapitałowej (z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka akcyjna) wspólnicy czyli udziałowcy i akcjonariusze ponoszą odpowiedzialność tylko do wniesionej kwoty kapitałów i nie są zobowiązani do osobistej pracy na rzecz danej spółki.

Źródła finansowania działalności przedsiębiorstwa mogą mieć charakter zewnętrzny lub wewnętrzny. Finansowanie zewnętrzne polega na pozyskiwaniu środków poprzez rynek kapitałowy, kredytowy i pieniężny spoza przedsiębiorstwa. Źródła kapitałów obcych mogą być następujące: bankowe kredyty długoterminowe i krótkoterminowe, poręczenia kredytowe (ułatwiają dostęp do kredytów lub pożyczek), leasing, obligacje, dotacje z budżetu państwa, środki z funduszy pomocnych UE, pożyczki pozabankowe (np. z Funduszu Pracy), kredyty od dostawców (kredyty handlowe), kredyty od odbiorców (zaliczki), factoring, pożyczki pozabankowe, krótkoterminowe papiery dłużne, zobowiązania wobec pracowników. Finansowanie wewnętrzne (samofinansowanie) polega na finansowaniu przedsiębiorstwa z zysku netto jak i odpisów amortyzacyjnych. Do źródeł wewnętrznego zaliczamy: zysk zatrzymany w przedsiębiorstwie, amortyzacja, przekształcenia strukturalne majątku przedsiębiorstwa. Wg kryterium własności kapitału i wynikającej z niej pozycji prawnej

dawcy kapitału występuje finansowanie własne i finansowanie obce. Podstawą własnego finansowania jest kapitał własny, który może pochodzić ze źródeł zewnętrznych jak i wewnętrznych. Zaś podstawą obcego finansowania jest kapitał obcy, który obejmuje środki finansowe postawione do dyspozycji przedsiębiorstwa przez wierzycieli (kredyty bankowe, kredyty handlowe i leasing mają największe znaczenie w Polsce)⁵.

Przedsiębiorstwa są różnicowane pod względem rodzaju działalności. Są to przedsiębiorstwa produkcyjne, do których zaliczamy przedsiębiorstwa przemysłowe i budowlane; przedsiębiorstwa usługowe, np. przedsiębiorstwa transportowe, bankowe, ubezpieczeniowe, handlowe.

Charakteryzując polski sektor małych i średnich przedsiębiorstw obserwujemy pewne prawidłowości. Różnice w osiąganych zarobkach zależą od rodzaju branży i czasu funkcjonowania firmy na rynku. Im młodsza firma tym niższe zarobki, oraz im większych kwalifikacji wymaga działalność, tym większe zyski ona przynosi. W branżach gdzie zatrudniani są specjaliści, takich jak: w edukacji, kulturze, ochronie zdrowia, w usługach finansowych, ubezpieczeniowych, obrocie nieruchomościami, występuje wyższy poziom wynagrodzeń niż w branżach zatrudniających pracowników niewykwalifikowanych⁶.

Ponad milion mikroprzedsiębiorstw to samozatrudnieni, prowadzący jednoosobową działalność gospodarczą. Dla co czwartej osoby jest to dodatkowa działalność. Koncentracja występuje w wielu działalnościach usługowych, często sezonowych, na lokalnym rynku, zaspokajających niewielki, niszowy popyt. Znaczna grupa traktuje samozatrudnienie jako wyjście z bezrobocia wobec braku szans na inny rodzaj zatrudnienia lub wygodną, często wymuszoną przez usługodawcę alternatywę pracy na etacie, świadczyłyby o tym niskie nakłady inwestycyjne lub wręcz nie finansowanie w dalszy rozwój takich firm. W strukturze działalności firm zauważalne są zmiany w kierunku rozwoju usług: zastępowanie i wypierane tych pracochłonnych przez wiedzochłonne wymagające wyższych kwalifikacji i wykształcenia.

Specyfika przedsiębiorczości kobiet

W Polsce co piąta osoba pracująca jest przedsiębiorcą tj. pracodawcą lub samozatrudnionym. W porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej jest to wysoki udział. Według danych Labor Force Survey z IV kw. 2011 roku dla krajów Unii Europejskiej stopa przedsiębiorczości w Polsce była o 4 pp. wyższa niż średnia dla 27 krajów członkowskich. Jedynie dwa państwa (Włochy i Grecja) miały wyższą stopę przedsiębiorczości niż Polska⁷.

Wg BAEL w grupie osób pracujących na własny rachunek kobiety stanowiły jedną trzecią⁸. Kobiety i mężczyźni przedsiębiorcy preferują różne branże działalności. Częściowo jest to następstwem różnic w ich odmiennych profilach wykształcenia i posiadanych kwalifikacji. Ponad połowa przedsiębiorców mężczyzn miała profil

⁵ J. Bednarz, E. Gostomski, „Finansowanie działalności gospodarczej”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, str. 33

⁶ Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Wyd. PARP, Warszawa 2011

⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/database z dnia 26.10.2012.

⁸ Aktywność ekonomiczna ludności Polski. IV kwartał 2011.: GUS, Warszawa 2012

wykształcenia związany z inżynierią, procesami produkcyjnymi i budownictwem. Kobiety najczęściej posiadały wykształcenie z obszaru nauk społecznych, ekonomii i prawa, rzadziej z nauk technicznych. Widać tutaj wyraźnie następstwa segregacji płciowej już na etapie podejmowania decyzji o wyborze kierunku kształcenia na różnych szczeblach nauczania i bardziej stereotypowym postrzeganiu ról zawodowych kobiet. Kobiety-przedsiębiorczynie częściej też wybierają pracę w niepełnym wymiarze czasu. Decydują się na nią wobec spełniania roli opiekuńczej w rodzinach, konieczności opieki nad dziećmi lub innymi zależnymi osobami. Prowadzenie działalności gospodarczej na własny rachunek bardziej niż praca najemna sprzyja łączeniu ról zawodowych z rodzicielskimi bowiem charakter pracy umożliwia większą elastyczność czasu pracy, szczególnie pożądaną przez kobiety w sytuacji wykonywania wielorakich funkcji.

Istnieją różne formy zaangażowania kobiet w przedsiębiorczość oraz pracy na własny rachunek. Mogą być one właścicielkami, współwłaścicielkami, pomagającym bez wynagrodzenia członkiem rodziny przedsiębiorcy, współnikiem bez umowy o pracę. Firmy z udziałem kobiet wśród mikroprzedsiębiorstw stanowiły 27%. Największy ich udział był w hotelarstwie i gastronomii - 40%, w handlu - 37%, w różnego rodzaju pozostałych usługach - 48%, najmniej w przemyśle - 6%, w transporcie i logistyce - 8%. Przeciętnie firmy te były nieco lepsze pod względem poziomu wynagrodzeń, nakładów na inwestycje, czasu trwania na rynku⁹.

Można także mówić o innej specyfice przedsiębiorczości „wiejskiej” i „miejskiej”. Wśród przedsiębiorców działających na wsi samozatrudnienie dominuje częściej w rolnictwie i sferze agrobiznesu. Przedsiębiorcy na wsi, a szczególnie samozatrudnieni, są też stosunkowo słabiej wykształceni niż przedsiębiorcy działający w miastach, podobnie jak ogół ludności wiejskiej. W strategiach rozwoju wsi i rolnictwa zakłada się zdynamizowanie pozarolniczej przedsiębiorczości w jak najszerszym zakresie, jako remedium na rozdrobnioną strukturę agrarną¹⁰. Wielofunkcyjny rozwój wsi daje też szansę na miejsca pracy dla kobiet i jak pokazują doświadczenia krajów bogatszych, głównie w usługach. Występują nadal charakterystyczne różnice między płciami co do wyboru branży i rodzaju wykonywanej działalności. Kobiety niemal dwukrotnie częściej niż mężczyźni prowadzą firmy handlowe i prawie pięciokrotnie częściej firmy zajmujące się usługami z branży opieki zdrowotnej. Z kolei spada zatrudnienie w sektorze rolnym zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn co jest cechą charakterystyczną nowoczesnych gospodarek. Na obszarach wiejskich podział ról, szczególnie w rodzinach rolniczych, przybiera bardziej tradycyjny charakter. Kobiety w gospodarstwach rolnych są przede wszystkim partnerkami mężów. Podobna sytuacja, chociaż rzadziej, ma miejsce w przypadku prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej. Jeżeli kobieta zarządza gospodarstwem rolnym to jest to z reguły wynikiem trudnej sytuacji rodzinnej, braku lub choroby męskich członków rodziny. Na obszarach wiejskich nadal dominujący jest podział prac i obowiązków na kobiece i męskie. Tradycyjnie już do kobiet należy opieka nad dziećmi oraz zależnymi członkami rodziny, do mężczyzn natomiast, wykonywanie prac polowych, obsługa zwierząt, załatwianie spraw w urzędach. W nowoczesnych farmach natomiast, kobiety zajmują się

⁹ Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce.: Wyd. PARP, Warszawa 2011, str. 47

¹⁰ Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011. Wyd. PARP Warszawa 2012 [w]: www.parp.gov.pl/files/74/81/545/15428.pdf

księgowością lub pracują dwuzawodowo poza gospodarstwem. Z ogólnopolskich danych statystycznych wynika, że sytuacja kobiet na obszarach wiejskich jak i ich sytuacja ekonomiczna uległa poprawie z chwilą wejścia Polski do struktur UE, jednakże zmiany te są nadal niewystarczające¹¹. Do branż przedsiębiorczości pozarolniczej na obszarach wiejskich w których jest dominacja mężczyzn należą: transport, budownictwo, gospodarka magazynowa i logistyka, sprzedaż i naprawa pojazdów. Pewne symptomy zmian w kierunku aktywizacji kobiet w nowoczesnych branżach takich jak: w działalności edukacyjnej oraz profesjonalnej, naukowej i technicznej, jak również branży usługowej i transportowej zauważalne są w młodszych grupach wiekowych kobiet. Najbardziej widoczne jest to w przypadku działalności edukacyjnej: zajmuje się nią zaledwie jedna na 100 kobiet w wieku 50+ i jedna na 10 poniżej 35 roku życia¹².

Przedsiębiorczość kobiet na obszarach wiejskich Województwa Mazowieckiego

W dalszej części artykułu wykorzystana została część wyników badań ankietowych przeprowadzonych w ramach grantu NCN nr NN 114115439 pt. "Warunki życia i praca kobiet na obszarach wiejskich,„ Badania empiryczne lokalizowane były w woj. mazowieckim. Jest to najbogaty region w Polsce mierzony wg poziomu PKB na mieszkańca, a zarazem najbardziej zróżnicowany przestrzennie pod względem uwarunkowań społeczno-gospodarczego rozwoju i sytuacji bytowej mieszkańców.

Badania zlokalizowano na obszarach wiejskich w wytypowanych gminach z wykorzystaniem metod losowania celowo-warstwowego. Celem takiego podejścia było zgromadzenie bazy danych empirycznych służącej do przeprowadzenia poprawnej metodologicznie analizy i oceny porównawczej w grupach gmin o różnym poziomie rozwoju i lokalizacji.

Procedura powyższa prowadziła do wyboru gmin a w nich populacji ponad 1000 gospodarstw domowych, w których w okresie letnim 2011r. przeprowadzono bezpośrednie wywiady kwestionariuszowe. Ankieterami byli studenci, doktoranci i nauczyciele akademicy z SGGW w Warszawie. Niebagatelną wartością dodaną badań ankietowych „face to face” jest już sam fakt podejmowania rozmów z mieszkańcami wsi, a ze względu na cel badań - głównie kobietami, na nurtujące problemy, bowiem w ten sposób wzmacnia się odczucie, że mieszkańcy często odległych miejscowości, nie są pozostawieni sami sobie, szczególnie wobec pogłębiającego się na obszarach wiejskich bezrobocia i gospodarczego kryzysu a i ankieterom daje szansę poznania realiów wiejskiego życia. Gospodarstwa zlokalizowane były we wszystkich pięciu podregionach Mazowsza i w gminach o różnym poziomie społeczno-gospodarczego rozwoju. Kwestionariusz ankiety zawierał 70 pytań ułożonych w kilka części tematycznych.

---

¹¹ J. Sawicka.: Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy i w rolnictwie, [w]: Piotrowska. J., Grzybek. A. (red.): Raport. Kongres Kobiet Polskich 2009. Kobiety dla Polski, Polska dla Kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2009, s. 30

¹² Sz. Czernik, K. Turek.: Wykształcenie, praca, przedsiębiorczość Polaków – Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego. Str. 11, wyd. PARP Warszawa 2012 [w]: www.parp.gov.pl/files/74/81/545/15095.pdf

Zgodnie z celem badawczym niniejszego artykułu z bazy danych wybrano wyłącznie zagadnienia dotyczące przedsiębiorczości i pracy na własny rachunek.

W badanych gospodarstwach domowych wskaźnik przedsiębiorczości wynosił 10%. Z badań wynika, że kobiety właścicielki firm to najczęściej osoby z przedziału wiekowego 35-44 lata (42%), a następnie 45-54 lata (27%). Właścicielkami firm były najczęściej kobiety z wykształceniem średnim -39%. Udział kobiet z wykształceniem wyższym wynosił 33%. Wg danych GUS z 2000 i 2011 r. zauważyć można, że zmalał udział najmłodszych (w wieku poniżej 24 lat) kobiet przedsiębiorczyń – z około 4% do 1,6%, wzrósł udział kobiet w wieku 25-34 lata z 19,7% do 20,0% oraz w grupie powyżej 45 –54 lata z 47% do 49%¹³. Około 14% kobiet z obszarów wiejskich chciałoby założyć własną firmę i zrezygnować z pracy w gospodarstwie rolnym¹⁴.

Bariery rozwoju przedsiębiorczości

Przedsiębiorcy w swojej działalności napotykają na różnego rodzaju bariery ograniczające prowadzenie działalności. Można je podzielić na dwie grupy: wewnętrzne i zewnętrzne. Do barier wewnętrznych zaliczymy takie jak: niewystarczająca wiedza ekonomiczna o funkcjonowaniu mechanizmów rynkowych i małe doświadczenie i umiejętności praktyczne przedsiębiorców w zakresie zarządzania firmą; brak środków finansowych na podjęcie i prowadzenie działalności; bariera produkcyjna to braki materiałowe, przestarzałe technologie i park maszynowy, brak bazy lokalowej o wymaganym standardzie, itp.

Do barier zewnętrznych można zaliczyć: bariery będące następstwem polityki państwa tj. przepisy i regulacje prawne, pozwolenia i koncesje, wynikające z polityki podatkowej i ubezpieczeniowej; bariery finansowe ograniczające dostęp do kapitału, kredytu, poręczeń kredytowych, pożyczek; bariery rynkowe – w tym głównie ograniczony popyt, trudności z wejściem na nowe rynki, wysoki poziom konkurencji; bariery infrastrukturalne - niedostateczny rozwój infrastruktury technicznej, ekonomicznej, okołobiznesowej; bariery kadrowe – brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry; bariery informacyjne – ograniczony dostęp do informacji; bariery społeczne – brak akceptacji otoczenia, niska kultura przedsiębiorczości, korupcja, nieuczciwa konkurencja¹⁵.

Osoby ankietowane w woj. mazowieckim do barier ograniczających podjęcie własnej działalności gospodarczej zaliczały najczęściej: wysokie obciążenia podatkowe (53% wskazań) brak własnych środków finansowych (50%), duże ryzyko (41% wskazań). W zasobniejszych gminach podwarszawskich także najczęściej wskazywano na brak środków finansowych (podregion warszawsko-wschodni - 63% wskazań, warszawsko-zachodni - 39%). Obawa przed niepowodzeniem to kolejna bariera. Prowadzenie własnej działalności wiąże się bowiem z występowaniem ryzyka. Przedsiębiorca ma poczucie odpowiedzialności za własną firmę, zatrudnionych pracowników i oczywiście za rodzinę.

¹³ Przedsiębiorczość kobiet w Polsce.: Wyd. PARP, Warszawa 2011

¹⁴ Raport z badania.: Sytuacja kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Specyfika, standardy, parytety i oczekiwania. Konsorcjum Badawcze Focus Group, marzec 2012

¹⁵ „Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej - przykład Podregionu Ostrołęcko-Siedleckiego”. Praca magisterska napisana po kierunkiem prof. J. Sawickiej, obroniona na Wydziale Nauk Ekonomicznych SGGW w Warszawie w 2012 roku.

Ważnym dla respondentów ograniczeniem były obciążenia podatkowe. Odpowiedź tę w pierwszej kolejności wskazywali mieszkańcy podregionów ostrołęcko-siedleckiego tj. 65% oraz ciechanowsko-płockiego tj. 63% (por. tab. 2).

Tabela 2: Bariery ograniczające podjęcie własnej działalności gospodarczej, opinie osób ankietowanych wg podregionów (liczba i odsetek wskazań)

Table 2: Barriers in starting-up own business, respondent opinions by sub regions (number and percentage of responses)

Czynnik ograniczający	Podregiony woj. mazowieckiego										Ogółem	
	warszawsk o-wschodni		warszawsk o-zachodni		ostrołęcko- siedlecki		ciechanowsk ko- płocki		radomski			
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Brak własnych środków finansowych	120	63,2	114	39,3	138	57,5	94	55,3	35	31,8	501	50,1
Duże ryzyko	105	55,3	94	32,4	120	50,0	66	38,8	22	20,0	407	40,7
Wysokie obciążenia podatkowe	116	61,1	106	36,5	155	64,6	107	62,9	48	43,6	532	53,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Gminy w których zlokalizowane były badane gospodarstwa domowe podzielono na dwie kontrastowe pod względem gospodarczego rozwoju grupy: A- lepiej gospodarczo rozwinięte oraz B - słabiej rozwinięte. Jak już wspomniano, ankietowani do istotnych barier ograniczających podjęcie własnej działalności gospodarczej zaliczyli: brak własnych środków finansowych, duże ryzyko oraz wysokie obciążenia podatkowe. Respondenci z grupy gmin A - o wyższym poziomie rozwoju, na pierwszym miejscu wymienili zbyt wysokie obciążenia podatkowe odpowiedź tę zaznaczyło 42% ankietowanych, w tym 43% kobiet. Inaczej ranking barier rozłożył się w gminach grupy B, gdzie najwyższe notowanie i to zarówno w grupie mężczyzn jak i kobiet, uzyskała bariera braku środków finansowych - 39%. Fakt ten może potwierdzać, iż w gminach uboższych to właśnie brak własnych środków finansowych, które mogłyby być wykorzystane na uruchomienie pozarolniczej działalności gospodarczej, postrzegany jest jako istotny hamulec rozwoju przedsiębiorczości. W gminach tych także częściej postrzeganą barierą jest obawa przed ponoszeniem ryzyka. Z kolei mieszkańcy gmin lepiej rozwiniętych gospodarczo, gdzie można przypuszczać, że jest większe środowisko

przedsiębiorców i doświadczenie w prowadzeniu biznesu dotkliwą barierą są nadmierne obciążenia podatkowe (por. tab. 3).

Tabela 3: Bariery ograniczające podjęcie własnej działalności gospodarczej wg miejsca zamieszkania respondenta (liczba i odsetek wskazań)

Table 3: Barriers in starting-up own business, respondent opinions by sub regions (number and percentage of responses)

Grupy gmin*	Kobiety i Mężczyźni							W tym ankietowane kobiety								
	nadmierne obciążenia podatkowe		brak własnych środków finansowych		duże ryzyko		Ogółem		nadmierne obciążenia podatkowe		brak własnych środków finansowych		duże ryzyko		Ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
A	1297	42,1	948	30,8	834	27,1	3079	100,0	690	43,1	475	29,7	435	27,2	1600	100,0
B	835	30,6	1069	39,1	828	30,3	2732	100,0	425	31,2	530	38,9	406	29,8	1361	100,0
Ogółem	2132	36,7	2017	34,7	1662	28,6	5811	100,0	1115	37,7	1005	33,9	841	28,4	2961	100,0

*A - gminy o wysokim poziomie społeczno-gospodarczego rozwoju; B - gminy o niskim poziomie społeczno-gospodarczego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiet

Konsekwencją wysokich podatków, rosnących kosztów pracy¹⁶ oraz nadmiernej biurokracji jest ucieczka w szarą strefę. Według PKPP Lewiatan, organizacji która w związkach regionalnych i branżowych skupia ponad 3750 firm zatrudniających ponad 700 tys. osób, w 2012 r. 33% firm zatrudniało pracowników na czarno i był to wzrost o 4 pp. w porównaniu do poprzedniego roku¹⁷.

Kolejnym pytaniem, które zadano ankietowanym był wybór preferowanych źródeł finansowania działalności gospodarczej. Ankietowani najczęściej wymieniali środki UE (45%), następnie kredyt bankowy (19%) oraz pomoc rodziny i znajomych (14%). Największe zainteresowanie odnośnie środków z UE było w podregionie

¹⁶ W sytuacji kiedy pracodawca zatrudnia pracownika na podstawie umowy o pracę wynagrodzenie netto, które wypłacane jest pracownikowi to zaledwie 60% wszystkich poniesionych kosztów. Reszta to podatki oraz składki na ubezpieczenie ZUS. Innym problemem dla firm z sektora MSP jest wysoki podatek VAT.

¹⁷ <http://www.rp.pl/artykul/10,924352-Co-trzecia-firma-w-szarej-strefie.html>

ostrołęcko-siedleckim oraz ciechanowsko-płockim po 64%. Tak więc szans na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich upatruje się w funduszach unijnych. W raporcie sporządzonym przez Ministerstwo Gospodarki badani przedsiębiorcy również jako istotne źródło finansowania uznali środki z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. W unijnej perspektywie finansowej 2007 – 2013 wartość dofinansowania polskich przedsiębiorstw na koniec 2011 roku wynosiła 54,6 mld zł¹⁸. Z kredytu natomiast, korzystało 30% przedsiębiorców w całym kraju.

Ponad 60% kobiet i mężczyzn z gmin grupy A źródła środków finansowych na rozpoczęcie własnej działalności upatrywała w środkach UE tzn. w funduszach strukturalnych, podobnie było w przypadku kobiet. Także mieszkańcy gmin wiejskich grupy B - o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego najczęściej wskazywali na tę odpowiedź. Oznacza to, że mieszkańcy obszarów wiejskich i to bez względu na ich miejsce zamieszkania doceniają znaczenie funduszy pochodzących z UE. Co nie było takie oczywiste przed wejściem Polski do UE gdy mieszkańcy wsi wyrażali swoje obawy w referendum akcesyjnym. Innym potencjalnym źródłem środków na założenie własnego biznesu wśród mieszkańców gmin grupy A były kredyty z banku (22%). W przeciwieństwie do mieszkańców gmin grupy A mieszkańcy gmin słabiej rozwiniętych częściej szukaliby pomocy u rodziny i znajomych, odpowiedź tą wskazało co piąte gospodarstwo domowe. Kobiety, które zamieszkiwały w gminach grupy B także częściej niż mieszkanki gmin grupy A skorzystałyby z pomocy rodziny oraz znajomych (21%).

Ankietowani z gmin grupy B za ważny rodzaj wsparcia uznali doradztwo prawne i ekonomiczne, odpowiedź tę wskazało ponad 40% badanych, podobnie było w przypadku kobiet. Z kolei mieszkańcy gmin grupy A w tym także kobiety, rzadziej wskazywali na doradztwo prawne ok. 34% oraz doradztwo ekonomiczne 39%. Częściej jednak oczekiwaliby pomocy w zakresie sprzedaży produktów - 29%. Oznaczać to może, że ośrodki szkoleniowe są oddalone od małych miejscowości. Z kolei w gminach o wyższym wskaźniku rozwoju społeczno-gospodarczego można obserwować większe nasycenie rynku, większą konkurencją stąd bariera popytu jest częściej postrzegana.

Ankietowanym zadano także pytanie czy zamierzają podjąć działalność gospodarczą na własny rachunek w przyszłości. Odpowiedź twierdzącą uzyskano zaledwie w co dziesiątym gospodarstwie domowym. Nieznaczne też było zróżnicowanie twierdzących odpowiedzi w wymiarze regionalnym: od 14% w podregionie warszawsko – wschodnim do 8% w podregionie ostrołęcko-siedleckim. Nie wystąpiło też istotne zróżnicowanie odpowiedzi co do zamiaru podjęcia działalności gospodarczej w przyszłości w grupach gmin i dotyczyło to zarówno gmin grupy A jak i B. Podobnie, gdy pytano wyłącznie populację kobiet. Zaledwie 11% kobiet z gmin grupy A oraz 10% kobiet z gmin grupy B wyraziło zamiar prowadzenia działalności gospodarczej na własny rachunek.

---

¹⁸http://www.mg.gov.pl/files/upload/16727/Raport_Przedsi%C4%99biorczo%C5%9B%C4%87%20w%20Pol%20sce.pdf

Podsumowanie i wnioski:

Na tle innych krajów Unii Europejskiej poziom przedsiębiorczości jest wysoki. Polskie firmy z sektora small businessu działają głównie na rynku lokalnym. Niższy jest u nas udział usług w wartości produkcji dodanej brutto, wyższy natomiast udział handlu oraz przemysłu. W przedsiębiorstwach małych dominuje handel i usługi.

Spada zatrudnienie w sektorze rolnym zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn co jest cechą charakterystyczną nowoczesnych gospodarek. Na obszarach wiejskich podział ról, szczególnie w rodzinach rolniczych, przybiera bardziej tradycyjny charakter. Kobiety w gospodarstwach rolnych są przede wszystkim partnerkami mężów. Podobna sytuacja, chociaż rzadziej, ma miejsce w przypadku prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej.

Kobiety stanowią jedną trzecią w grupie osób pracujących na własny rachunek. Kobiety i mężczyźni przedsiębiorcy preferują inne branże działalności. Źródeł należy szukać w ich odmiennych kierunkach wykształcenia i profilach kwalifikacji. Ponad połowa przedsiębiorców mężczyzn profil posiada wykształcenie związane z inżynierią, procesami produkcyjnymi i budownictwem. Kobiety najczęściej posiadają wykształcenie z obszaru nauk społecznych, ekonomii i prawa, rzadziej z nauk technicznych. Widać tutaj wyraźnie następstwa segregacji płciowej już na etapie podejmowania decyzji o wyborze kierunku kształcenia na różnych szczeblach nauczania i bardziej stereotypowym postrzeganiu ról zawodowych kobiet.

Występują różnice między płciami co do wyboru branży i rodzaju wykonywanej działalności. Kobiety niemal dwukrotnie częściej niż mężczyźni prowadzą firmy handlowe i prawie pięciokrotnie częściej firmy zajmujące się usługami z branży opieki zdrowotnej. Pewne symptomy zmian w kierunku aktywizacji kobiet w nowoczesnych branżach takich jak: w działalności edukacyjnej oraz profesjonalnej, naukowej i technicznej, jak również branży usługowej i transportowej zauważalne są w młodszych grupach wiekowych kobiet.

Kobiety-przedsiębiorczynie częściej też wybierają pracę w niepełnym wymiarze czasu. Decydują się na nią wobec spełniania roli opiekuńczej w rodzinach, konieczności opieki nad dziećmi lub innymi zależnymi osobami. Prowadzenie działalności gospodarczej na własny rachunek bardziej niż praca najemna sprzyja łączeniu ról zawodowych z rodzicielskimi bowiem charakter pracy umożliwia większą elastyczność czasu pracy, szczególnie pożądaną przez kobiety w sytuacji wykonywania wielu innych funkcji.

Osoby ankietowane w woj. mazowieckim do barier ograniczających podjęcie własnej działalności gospodarczej zaliczały najczęściej: wysokie obciążenia podatkowe (53% wskazań) brak własnych środków finansowych (50%), duże ryzyko (41% wskazań). W gminach uboższych to właśnie brak własnych środków finansowych, które mogłyby być wykorzystane na uruchomienie pozarolniczej działalności gospodarczej, postrzegany jest jako istotny hamulec rozwoju przedsiębiorczości. W gminach tych także częściej postrzeganą barierą jest obawa przed ponoszeniem ryzyka. Z kolei mieszkańcy gmin lepiej rozwiniętych gospodarczo, gdzie można przypuszczać, że jest większe środowisko przedsiębiorców i doświadczenie w prowadzeniu biznesu dotkliwą barierą są nadmierne obciążenia podatkowe.

Do najbardziej preferowanych źródeł finansowania działalności gospodarczej ankietowani najczęściej zaliczyli środki UE (45%), następnie kredyt bankowy (19%) oraz pomoc rodziny i znajomych (14%).

Ankietowanym zadano także pytanie czy zamierzają podjąć działalność gospodarczą na własny rachunek w przyszłości. Odpowiedź twierdzącą uzyskano zaledwie w co dziesiątym gospodarstwie domowym. Nieznaczne też było zróżnicowanie twierdzących odpowiedzi w wymiarze regionalnym: od 14% w podregionie warszawsko – wschodnim do 8% w podregionie ostrołęcko-siedleckim. Nie wystąpiło też istotne zróżnicowanie odpowiedzi co do zamiaru podjęcia działalności gospodarczej w przyszłości w grupach gmin i dotyczyło to zarówno gmin grupy A jak i B. Podobnie, gdy pytano wyłącznie populację kobiet. Zaledwie 11% kobiet z gmin grupy A oraz 10% kobiet z gmin grupy B wyraziło zamiar prowadzenia działalności.

Bibliografia

1. Bednarz J, Gostomski E.: Finansowanie działalności gospodarczej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008
2. Czernik Sz. Turek K.: Wykształcenie, praca, przedsiębiorczość Polaków – Na podstawie badań zrealizowanych w 2012 roku w ramach III edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego, Wyd. PARP Warszawa 2012 [w] www.parp.gov.pl/files/74/81/545/15095.pdf
3. GUS: Aktywność ekonomiczna ludności Polski. IV kwartał 2011, Warszawa 2012
4. Sawicka J.: Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa 2008
5. Praca magisterska pt. "Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej- przykład podregionu Ostrołęcko-Siedleckiego". Praca napisana po kierunku prof. J. Sawickiej, Warszawa 2012
6. Publications Office of the European Union., Entrepreneurship determinants: culture and capabilities, Luxemburg 2012
7. Przedsiębiorczość kobiet w Polsce. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011
8. Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce, Wydawnictwo PARP, Warszawa 2011
9. Raport Ministerstwa Gospodarki: Przedsiębiorczość w Polsce, Warszawa 2012
10. Raport z badania. Sytuacja kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Specyfika, standardy, parytety i oczekiwania" Konsorcjum Badawcze Focus Group, Marzec 2012
11. Sawicka. J.: Sytuacja kobiet wiejskich na rynku pracy i w rolnictwie, w: Piotrowska. J, Grzybek. A. (red.): Raport. Kongres kobiet Polskich 2009. Kobiety dla Polski, Polska dla Kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2009
12. Ustawa o swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej Dz. U. z 2010 nr 220 poz. 1447
13. www.mg.gov.pl
14. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/databases_z dnia 26.10.2012.
15. http://www.mg.gov.pl/files/upload/16727/Raport_Przedsi%C4%99biorczo%C5%9B%C4%87%20w%20Polsce.pdf
16. <http://www.zus.pl/default.asp?p=1&id=35>
17. <http://www.rp.pl/artykul/10,924352-Co-trzecia-firma-w-szarej-strefie.html>

Summary

The subject of the paper is entrepreneurship at rural areas seen from gender perspective. The specificity of women's entrepreneurship on the background of the SME sector in Poland was

characterize, the opportunities and barriers to its development were discussed. For the comparisons the preliminary results from own research conducted in rural communities at Mazovia Region on 1000 households were used. The rate of entrepreneurship was calculated, barriers and opportunities for its development, funding sources and trends and expected by respondents the external forms of support were presented. The results were shown in the scale of five Mazovia sub-regions and two groups of municipalities: less and better economically developed.

Keywords: entrepreneurship, gender, opportunities and barriers for development, rural areas, Mazovia region.

Informacje o autorach:

mgr Joanna Rykowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
e-mail: j.rykowska 4@wp.pl

prof. zw. dr hab. Janina Sawicka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
e-mail: janina_sawicka@wp.pl

mgr Paulina Stolarczyk

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
e-mail: paulina_stolarczyk@sggw.pl